

Uluslararası Uyghur Ara tirmaları Dergisi, Sayı: 3, 2014, Sayfa: 157-162.
Xelqara Uy ur Tetqiqati Journali, San: 3, 2014, Sehipe: 157-162.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 3, 2014, Page: 157-162.

B R SÜRYAN K L SES NDE UYGUR HARFLER LE YAZILMI TÜRKÇE B R DUA

*Zeki KAYMAZ**

ÖZET

Bu yazıda Uyghur harfleri ile yazılmış Türkçe bir dua üzerinde durulacaktır. Söz konusu yazı, Musul'a ba lı El-Hıdır köyündeki Mar Behnam manastırındadır. Mezarın kapısındaki tek satırlık dua, kabartma olarak Uyghur harfleriyle yazılmıştır. Yazıda orijinal metin verilecek; metnin transliterasyonu, transkripsiyonu ile imla ve ekil özellikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mar Behnam Manastırı, Uyghur Harfleri, Türkçe Dua.

A TURKISH PREY WRITTEN WITH UYGHUR LETTER IN A ASSYRIAN CHURCH

ABSTRACT

In this paper, a Turkish prey witten with Uyghur letter is going to be adressed. The manuscript in question is located in El-Hıdır village in Mosul in Mar Behnam monastery. The one line prey written in grave's door was engraved in Uyghur letters. In this paper, the original manuscript is going to be provided; the transliteration, transcription with spelling and form of the manuscript is going to be adressed.

Keywords: Mar Behnam Monastery, Uyghur Letter, Turkish Prey.

157

2006 yılında stanbul'da Sabancı Müzesi'nde açılan Cengiz Han Sergisi dolayısıyla yayımlanan *Cengiz Han ve Mirasçıları. Büyük Mo ol mparatorlu u* (stanbul, 2006) adlı kitapta Osman Fikri Sertkaya hocamızın “ İhanlı kültürünün Anadolu'daki Mo olca ve Türkçe yâdigârları” ba lıklı yazısındaki u satırlar dikkatimizi çekmi ti:

“*Baydu devrinden bir duvar kitabesi.*”

Musul'un 10-15 km kadar dı nda bulunan bir Süryani kilisesinin bir odasının dört duvarında tavana yakın bir erit halinde ta üzerinde yazılmış bir satırlık Mo olca bir kitabe bulunmaktadır. 13 Eylül 2006'da Ankara'da Prof. Dr. IstvanVasary'den ifahen ö rendi ime göre, kitabede Baydu ve İhan kelimeleri açık olarak okunabilmektedir. Metin I. Vasary tarafından yayıma hazırlanmaktadır (s.437”).

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Ara tirmaları Enstitüsü, zmir-TÜRK YE, E-posta: zeki.kaymaz@ege.edu.tr.

Musul'a giden bir dostumuz bu kilisedeki Uygur harfleri ile yazılan tek satırın foto raflarını ve video kaydını bize ula tırdı. Uygur harfleri ile yazılan ve tek satırdan olu an metni okudu umuzda metnin dilinin Mo olca de il Türkçe oldu unu gördük. Ayrıca metnin bir giri kapısı üzerinde oldu unu ve içeride de Mar Behnam'ın mezar odasının bulundu unu ö rendik.

Konuyu ara tırdı ımızda bu külliye hakkında 1892'de Joseph Halevi'nin¹, 2004'te de Niu Ruji'nin² ara tırmaları oldu unu ö rendim.

Ancak Türk okuyucusunun bu yayınları elde etme imkânının sınırlı oldu unu dü ünerek ben Uygur harfleri ile yazılan tek satırlık Türkçe metni yeniden i lemek istedim.

I. Mar Behnam Manastırı

Uygur harfli kitabenin bulundu u Mar Behnam manastırı Musul'un El-hamdaniye ilçesine ba lı El-hıdır köyündedir. El-hıdır köyü, Musul'un 30 km. güney do usundadır. Manastır, Sasani devrinde kırk arkada ıyla öldürülen Aziz Behnam ve kızkarde i Sara'nın defnedildikleri yerde in a edilmi tir. Manastıra 1127'den ba lanarak zaman zaman yeni binalar eklenmi tir.

Manastırın sol tarafında küçük bir bina bulunmaktadır. Tek giri li bu binada a a ıya do ru on basamaklı bir merdivenin sonunda 5 m. uzunlu unda bir dehliz kar ımıza çıkar. Dehliz Mar Behnam ve kızkarde i Sara'nın defnedildikleri silindir ekinde kubbeli bir yere götürmektedir. O yere "Mezâru'l Cub" yani "Bodrum Türbe" denmektedir. Mezâru'l Cub'un duvarında yüksekli i 4 m., geni li i 2.40 m. olan ve yerden 1 m. yüksekte yapılan Mar Behnam'ın türbesi mevcuttur.³ 1295 yılında altıncı lhan Baydu, askerleri tarafından tahrip edilen Mar Behnam Süryani manastırındaki kilise emvalini derhal iâde etmi tir.⁴ 1295'te ba layan tamirât 1300'de tamamlanmı tir. te Uygur harfli Türkçe dua bu dönemde yazdırılmı tir.

Duvar içerisindeki mezarın anıtsal kapısının en üstünde bir satırlık Arapça yazı vardır ve çevirisi u ekildedir: "Hatalı kul Mesud bin Yakub bin Mübârek Nazik'in yaptı ıdır, ona rahmet isteyene yüce Allah rahmet etsin."

Bu Arapça yazıdan sonra kapının yüzü Süryani yazısıyla üç taraftan ku ak ekinde çevrenmi tir. Buradaki bilgilere göre Mar Behnam manastırı 1295 yılında lhan'ın askerleri tarafından ya malanmı , bunun üzerine ba rahip Yakub, durumu Muzaffer Han'a ikâyet etmi ve Han, pi manlı ını bildirerek manastıra bir ba ı ta bulunmu , Uygur yazısının da mezara konulmasını söylemi tir.⁵ Süryani yazılı kısım kısa bir Arapça cümle ile bitirilmı tir: "Bu yazı Temür Alsa'ıg tarafından yazılmı tir."⁶

Üçüncü olarak yine üst tarafta bir erit halinde Uygur harfli metin bulunmaktadır. Kabartma olarak yazılan dua metni 1,5 m. uzunlu undadır. Bu yazının altında da ikiye bölünmü halde ta a kazılı Arapça bir ifade görülür. Bu yazının çevirisi de öyledir: "Bu rahmetli üstat Mesud bin Yusuf el-Fassal tarafından yapılmı tir. Allah rahmet eylesin."

¹ J(oseph) Halevy, "Dechirement et interpretation de l'inscription ouigoure", *Journal Asiatique*, Septembre- Octobre 1892, s.252-292.

² Amir Harrak-Niu Ruji, "The Uighur Inscription at the Mausoleum of Mar Behnam", *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, 4 (2004), s.260-267.

³ s.75, الخوراسقف فرنسيس جحولا "رئيس دير مار بهنام"; دليل الآثار السياحي لدير مار بهنام الشهيد؛ طبع في دار مار بولص، في قرّة قوش، 2006

⁴ Bertold Spüler, *ran Mo olları, Siyaset, dare ve Kültür, lhanlılar Devri (1220-1350)*, Çev. Kemal Köprülü 3. Baskı (Tıpkıbasım) TTK. Yayınları, Ankara 2011, s.241.

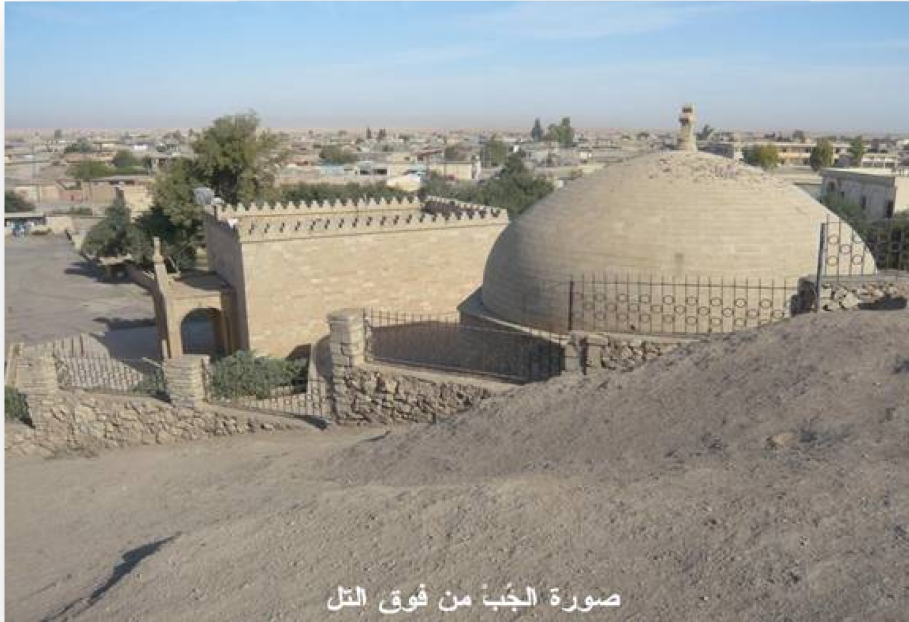
⁵ Amir Harrak-Niu Ruji, "The Uighur Inscription at the Mausoleum of Mar Behnam", *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, 4 (2004), s.265-266.

⁶ s.77, الخوراسقف فرنسيس جحولا "رئيس دير مار بهنام"; دليل الآثار السياحي لدير مار بهنام الشهيد؛ طبع في دار مار بولص، في قرّة قوش، 2006

- Bir Süryani Kilisesinde Uygur Harfleri ile Yazılmış Türkçe Bir Dua

Resim 1: Manastırın genel görünüşü ü.

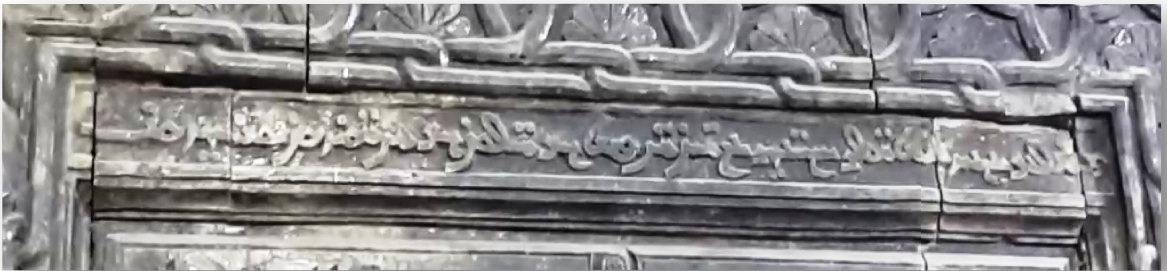
Resim 2: Mezârü'l-Cub'un bulunduğu kubbeli yapı

Resim 3: Mar Behnam'ın türbesinin kapısı.

II. Metnin Transliterasyonu ile Transkripsiyonu:

M'R	ÖYDYR	'YLY'Z-NYNK	ÖWĐY	'LÖYŞY	'YL Ö'NÖ'
MAR	HIDIR	İLYAS-NING	KUTI	ALKIŞI	İL-KAN-KA
P'K'L'R	Ö'ADUŃ L'R Ö'	ÖWŃZ-WŃ		'WRN'ŞZ-WŃ	
BEG-LER	KATUN-LAR-KA	KONSUN		ORNAŞSUN	

- Bir Süryani Kilisesinde Uygur Harfleri ile Yazılmış Türkçe Bir Dua

Metnin Türkiye Türkçesine Çevirisi:

Aziz Hıdır İlyas'ın kutu alkı 1 İhan'a Begler (ve) Hatunlara konsun yerle sin.

Metnin mlâ Özellikleri:

Ö areti ile ve sesleri ifade edilmi tir:

sesi için	HIDIR [ÖYDYR]
Ƙ sesi için	KUTI [ÖWDY]
	ALKIŞI ["LÖYŞY]
	İL-KAN-KA ['YL Ö'NÖ']
	KATUN-LAR-KA [Ö'ADUN L'R Ö']
	KONSUN [ÖWNZ-WN]

S sesi Z ile ifade edilmi tir:	İLYAS ['YLY'Z]
	KONSUN [ÖWNZ-WN]
	ORNAŞSUN ['WRN'Z-WN]

T sesi D ile ifade edilmi tir:	KUTI [ÖWDY]
	KATUN-LAR-KA [Ö'ADUN L'R Ö']

Noktalama yapılmı tir:

harfi için	ALKIŞI ["LÖYŞY]
	ORNAŞSUN ['WRN'ŞZ-WN]
harfi için	KONSUN [ÖWNZ-WN]

Metnin Anlam ve ekil Özellikleri:

mar: Din ö reticisi, ö retmen, bey. Dua metnindeki anlamı "aziz" dir. (< Süryanice **mâr**)

hıdır İlyas: Nebi veya veli olarak kabul edilen Hızır ve peygamber olan İlyas. Bu iki isim birlikte kullanılır ve Hıdırellez bayramında bir araya geldiklerine inanılır. (< Arapça **hıdr-ilyâs**)

+nng: İgi hali eki.

kut: Rahmet; kutsiyet, mübareklik, mut.

+ı: Üçüncü teklik ki i iyelik eki.

alkı : Övme kutlama; takdis, hayır dua.

+ı: Üçüncü teklik ki i iyelik eki.

ilhan: Mo ol hükümdarına verilen unvan, ilhanlı ın ba ındaki hükümdar.

+ka: Yönelme hali eki.

beg: Bey, asil ki i.

+ler: Çokluk eki.

katun: Kraliçe, asil kadın.

+lar: Çokluk eki.

+ka: Yönelme hali eki.

kon-: Yerle mek, konmak.

-sun: Üçüncü teklik ki i emir eki.

orna -: Nazil olmak, yerle mek, konmak.

-sun: Üçüncü teklik ki i emir eki.

Sonuç

Musul'un el-Hıdır köyündeki Uygur harfleri ile yazılmış duada Hıdır İlyas olarak anılan ki i Mar Behnam'dır. Çünkü Hıristiyan olmayanlar Mar Behnam'ı Hızır İlyas olarak adlandırmaktadırlar. Hızır- İlyas kültü açısından da önem arz eden söz konusu metin, yazının ba langıcında belirtildi i üzere ilk olarak Joseph Halevy tarafından okunmuş ancak bu okunu tam ve do ru olmamıştır. Duanın Amir Harrak ve Nui Ruji tarafından tespiti ve okunu u tam ve do ru olarak yapılmıştır. Yazıda Uygur harfli metin yeniden i lenmiş ve okuyucuların görebilmesi için orijinal metin ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

- CAFERO LU A., **Eski Uygur Türkçesi Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1968.
- HALEVY J(oseph), “Dechiprement et interpretation de l'inscription ouigoure”, **Journal Asiatique**, Septembre- Octobre 1892, s.252-292.
- HARRAK Amir-RUJ Niu, “The Uighur Inscription at the Mausoleum of Mar Behnam”, **Journal of the Canadian Society for Syriac Studies**, 4 (2004), s.260-267.
- SERTKAYA Osman Fikri, “İhanlı kültürünün Anadolu'daki Mo olca ve Türkçe yâdigârları”, **Cengiz Han ve Mirasçuları. Büyük Mo ol mparatorlu u**, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 428-447.
- SPÜLER Bertold, **İhanlı Mo olları, Siyaset, İdare ve Kültür, İhanlılar Devri (1220-1350)**, Çev. Kemal Köprülü, 3. Baskı (Tıpkıbasım) TTK. Yayınları, Ankara 2011, s.241.
- الخوراسقف فرنسيس "رئيس دير مار بهنام"; دليل الآثار السياحي لدير مار بهنام الشهيد؛ طبع في دار مار 2006